

**ÚSTAVA V OHROZENÍ
ZOPÁR ZAMYSLENÍ NAD JEDNÝM NÁLEZOM
ÚSTAVNÉHO SÚDU SLOVENSKEJ REPUBLIKY
(PL. ÚS 21/2014)¹**

JUDr. Marta Breichová Lapčáková, PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta
Ústav teórie práva Gustava Radbrucha
marta.lapcakova@upjs.sk

„Spoločnosť, v ktorej nie je zabezpečená záruka práv, ani vytvorená deľba moci, nemá vôbec ústavu“.

(čl. 16 Deklarácie práv človeka a občana z roku 1789)

„Viťazstvo v parlamentných voľbách nie je štátnym prevratom...“

(PL. ÚS 21/2014, bod 80)

**Ústava v ohrození - Zopár zamyslení nad jedným nálezom
Ústavného súdu Slovenskej republiky (PL. ÚS 21/2014)**

Článok sa z obsahovej stránky venuje dvom myšlienkovým líniam. Prvou je obsahová analýza argumentačnej opodstatnenosti nálezu Ústavného súdu PL. ÚS 21/2014 zdôvodňujúceho existenciu implicitného materiálneho jadra Ústavy Slovenskej republiky. Druhou je riešenie otázky, či sú materiálne limity a procesné limity zmeny Ústavy Slovenskej republiky dostatočné pre zabezpečenie jej stability, aj v kontexte identického procesného postupu prijímania novej Ústavy. Paradoxne je totiž v Slo-

¹ Článok predstavuje čiastkový výsledok riešenia projektu Vega č. 1/0386/19 – Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie – Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme.

venskej republike jednoduchšie schváliť novú Ústavu, ako prijať ústavnú novelu. Vyhnete sa totiž kontrole Ústavného súdu.

**The Constitution under threat - Some reflection on one finding
of the Constitutional Court of the Slovak Republic
(PL. ÚS 21/2014)**

The article deals with two thought lines. The first is the content analysis of the argumentation of the Constitutional Court's finding No. PL ÚS 21/2014, justifying the existence of the implicit material core of the Constitution of the Slovak Republic. The article focuses on the question of whether the material and procedural limits for the change of the Constitution of the Slovak Republic are sufficient to ensure its stability, also in the context of an identical procedural process of adopting the new Constitution. Paradoxically, it is easier in the Slovak Republic to approve a new Constitution than to adopt a constitutional amendment, because this way it is possible to avoid the control of the Constitutional Court.

**Verfassung in Gefährdung - Einige Überlegungen zu einer
Entscheidung des Verfassungsgerichts der Slowakischen Republik
(PL. ÚS 21/2014)**

Der Beitrag konzentriert sich auf zwei Gedankenzeilen von der Inhaltsseite. Die erste ist die inhaltliche Analyse der Argumentation des Urteils des Verfassungsgerichts PL. ÚS 21/2014 zur Rechtfertigung des impliziten materiellen Kerns der Verfassung der Slowakischen Republik. Der Artikel konzentriert sich auch auf die Frage, ob die materiellen Grenzen und Verfahrensgrenzen der Verfassung der Slowakischen Republik ausreichen, um ihre Stabilität sicherzustellen, auch im Rahmen eines identischen Verfahrens für die Annahme der neuen Verfassung. Paradoxiertweise ist es in der Slowakischen Republik leichter, eine neue Verfassung zu billigen, als eine Verfassungsänderung zu verabschieden. Sie vermeiden die Kontrolle des Verfassungsgerichts.

Kľúčové slová: Ústava, ústavný zákon, materiálne jadro ústavy, Ústavný súd Slovenskej republiky

Schlüsselbegriffe: Verfassung, Verfassungsgesetz, materieller Kern der Verfassung, Verfassungsgericht der Slowakischen Republik

Keywords: Constitution, constitutional law, material core of constitution, Constitutional Court of the Slovak Republic

Úvod

Úvodnou témou článku je zodpovedanie zdanlivo jednoduchej otázky. Prečo by sme Národnú radu Slovenskej republiky nemali pri zmene ústavy formou ústavných zákonov považovať za ústavodárcu

s originálnou ústavodárnou mocou? Riešenie uvedenej témy je koncentrované najmä v prvej časti článku, no vzhľadom na jeho kľúčový charakter budú jednotlivé aspekty predmetnej otázky predmetom analýzy tohto článku ako celku. Hlavný predmet nášho záujmu ale predstavuje hodnotenie ústavnosti nálezu ústavného súdu sp. zn. PL. ÚS 21/2014, pričom sa zameriame najmä na spôsob identifikácie implicitného materiálneho jadra ústavy z pohľadu Ústavného súdu Slovenskej republiky. Pozornosť venujeme aj priblíženiu doktrínálnych názorov jednotlivých predstaviteľov právnej vedy k otázke implicitného materiálneho jadra Ústavy Slovenskej republiky. Článok uzatvára úvaha o miere naplnenia stabilizačnej funkcie Ústavy Slovenskej republiky v nadväznosti na paradoxnú situáciu, ktorá vznikla kombináciou následkov predmetného nálezu a totožnosťou požiadaviek kladených na proces novelizácie ústavy a prijímania novej ústavy. Ukazuje sa, že zhodným názorovým momentom ako oponentov, tak aj zástancov implicitného materiálneho jadra Ústavy, je konštatovanie nedostatočnosti procesných požiadaviek spojených s procesom novelizácií Ústavy Slovenskej republiky.

1. Protiústavný nález protiústavného Ústavného súdu?

Tendencia považovať NRSR pri prijímaní ústavných zákonov za ústavodarcu s pôvodnou ústavodárnou mocou je v odborných kruhoch pomerne rozšírená.

Tento myšlienkový konštrukt je pritom mylný. A tento omyl je zásadný, pretože rozlišovanie medzi ústavodárcom s originálnou ústavodárnou mocou, teda *pouvoir constituant* a ústavným zákonodárcom s odvodenou ústavodárnou mocou, čoby *pouvoir constitué*, je tým myšlienkovým konštruktom, na ktorom je postavená existencia Ústavy.²

Tento omyl navyše podporuje znenie čl. 84 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky, v ktorom sa 3/5 väčšina požaduje na prijatie novej ústavy a aj na zmenu pôvodnej ústavy. NRSR môže prijímať novú ústavu s rovnakou ľahkosťou, ako môže zmeniť starú, pôvodnú ústavu, ktorou je viazaná. Z tohto článku by mohlo vyplynúť, že národná rada je pri prijímaní ústavného aktu za súhlasu 3/5 väčšiny vždy v pozícii originálneho ústavodárcu disponujúceho neobmedzenou suverenitou.

² Bližšie pozri napr.: OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 15 a n.; SVÁK, J. – CIBULKA, L. – KLÍMA, K.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Všeobecná časť, 2. vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2009, s. 124.

Z tejto konštrukcie potom plynie častá kritika ústavných súdov, ktoré zasahujú do ústavodárnej právomoci parlamentov a oberajú ľud o jeho suverenitu. Stretli sme sa ňou aj v Českej republike pri kauze Melčák,³ či v Rakúsku, kde ústavné súdy pristúpili k rušeniu ústavných zákonov.

S rovnakou kritikou sme sa koniec koncov stretli aj u zásahov do suverenity tzv. suveréna, cestou zrušovania obyčajných zákonov odporujúcich ústave, napr. v známom prípade Marbury vs. Madison. Táto kritika sa teda dala čakať. Osobne sme boli prekvapení, že sa na stránkach médií neobjavila už v prvý deň po zverejnení rozhodnutia ústavného súdu vo veci bezpečnostných previerok sudcov a kandidátov na sudcov v náleze sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

Museli sme na ňu trochu počkať, až pokým neprehrmela búrka okolo voľby kandidátov na nových sudcov Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktorí napokon aj tak zvolení neboli. Napokon sme sa napr. mohli stretnúť s vyjadrením: „*Ústavný súd tým de facto zrušil suverenitu ľudu, suverenitu občanov štátu, od ktorých pochádza všetka moc, pretože odteraz si občania môžu zvoliť akékoľvek zákonodarné zhromaždenie, ktoré bude zároveň aj zhromaždením ústavodarným a prostredníctvom neho môžu prijať novú ústavu alebo jej podstatnú novelizáciu...*“⁴

Problematickým sa tak ukazuje myšlienkový omyl vyplývajúci z problémovej úpravy. Zákonodárne zhromaždenie v pozícii pouvoir constitué je **zároveň** vnímané ako ústavodarné zhromaždenie v rovine pouvoir constituant. Ústavodarná moc je navyše vnímaná ako taká, ktorá raz mení ústavu a inokedy prijíma novú ústavu. A ak sa pozrieme bližšie ten istý štátny orgán s 3/5 väčšinou raz mení ústava a zase ten štátny orgán znovu s rovnakou 3/5 väčšinou prijíma novú ústavu. Lenže zmena ústavy stále predstavuje zmenu ústavy a prijatie novej ústavy je zase odlišnou situáciou, a to prijatím novej ústavy.⁵

Podľa čl. 86 a) Ústavy SR sa navyše Národná rada Slovenskej republiky môže zároveň uznášať na ústave, ústavných a ostatných zákonoch. Z rýdzo formalistického hľadiska podľa čl. 86 a) Ústavy predstavuje ten istý štátny orgán zároveň zákonodárcu a aj ústavodárcu. z rýdzo formalistického hľadiska môže ten istý štátny orgán v jeden deň prijať tri zákony, dva ústavné zákony a jednu novú ústavu.

³ KOUDELKA, Z.: *Transcendentální pramen práva*. Praha: Leges, 2018, s. 28 a n.; KOUDELKA, Z.: Zrušení ústavního zákona ústavním soudem. In Pribelský, P. (ed.): *Ústavné právo 20 rokov po páde komunizmu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 46-69.; MIKULE, V.: Může Ústavní soud zrušit ústavní zákon? In *Jurisprudence*. Roč. XIX, 2010, č. 1.

⁴ HAULÍK, Š.: *Máme na Slovensku protiústavný Ústavný súd?* (cit. 19.2.2019) Dostupné na: <https://dennikn.sk/1386933/mame-na-slovensku-protiustavny-ustavny-sud/>

⁵ Bližšie pozri: SCHMITT, C.: *Verfassungslehre*. 9. Auflage, Berlin 2003, s. 103 – 109.

Ak nie je rozdiel pri vymedzení štátneho orgánu plniaceho úlohu zákonodárcu a ústavodárcu a zároveň žiaden procesný rozdiel medzi novelizáciou ústavy a prijímaním novej ústav, prečo má význam medzi týmito dvoma momentmi rozlišovať? Prečo máme raz rozlišovať medzi prijímaním novej ústavy a raz medzi novelizáciou pôvodnej ústavy. Má vôbec význam zaoberať sa nejakými teoretickými myšlienkovými konštruktmi? Sú pre nás vôbec ideí a poznatky teórie konštitucionalizmu tak významné?

Áno, sú pre nás významné, pretože každá ústava je ich produktom a **ak na nich rezignujeme, ústava ako osobitý prameň práva stráca svoj význam.** Ústava je prejavom vôle, ktorý následne zaväzuje svojho tvorca, subjekt ktorý ju vytvoril, teda aj ľud. Predstavuje totiž spozitívovanú spoločenskú zmluvu, ktorou sú zmluvné strany viazané do okamihu jej vypovedania.⁶ Zaväzuje aj svojho tvorca ľud, pokiaľ ju nevypovie a nenahradí **novou** spoločenskou zmluvou. Dovtedy zaväzuje ľud a aj jeho reprezentanta národnú radu. Práve táto záväznosť ústavy aj voči zákonodárnemu subjektu, predstavuje samotný zmysel ústavy.

Ústava totiž plní jednu základnú funkciu a tou je právna funkcia. Z pohľadu právnej funkcie je ústave prepožičaný najvyšší stupeň právnej sily a to s ohľadom na spoločenský význam jej obsahu. Ústava upravuje základné spoločenské vzťahy zachytením hodnotovej orientácie spoločnosti, úpravou práv a povinností subjektov a v neposlednom rade vymedzením právomocí a kompetencií štátnych orgánov ktoré konštituuje, vrátane právomoci a kompetencií národnej rady.⁷ **Základnou funkciou ústavy je „obmedzenie nositeľa štátnej moci, ale i zaručenie autonómnych priestorov pre jednotlivcov a vymedzenie určitých hodnôt, ktoré má spoločnosť sledovať a usilovať sa o ich realizáciu.“**⁸

Prečo nás majú tieto myšlienky zaujímať? Pretože myšlienky sú tým čo hýbe svetom a sú mocnejšie než sa všeobecne chápe. Pochopili to aj monarchovia v 18. stor., keď sa pod nimi ich tróny zatriasli v dôsledku ideí rovnosti, bratstva a slobody, v podobe volonté générale. Ústavy majú svoj príbeh a za príbehom prvých ústav sú revolúcie konca 18. storočia. Aj Ústava SR má svoj príbeh a jej príbeh sa začína taktiež revolúciou, novembrovou revolúciou, ktorou je pokračovaním a za ktorou dala pomyselnú poslednú bodku.

⁶ Pozri napr.: HOLLÄNDER, P.: *Príběhy právných pojmu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 161.; BRÖSTL, A. – DOBROVIČOVÁ, G. – KANÁRIK, I.: *Základy štátovedy*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2004, s. 15.

⁷ Porovnaj: PALÚŠ, I.: *Štátne právo porovnávacie*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2002. s. 22. ISBN: 80-7097-483-4.

⁸ Tamže, s. 22.

Za prvými ústavami bola myšlienka suverenity ľudu a boj proti tyranii absolutizmu **za pomoci princípu deľby moci**, ktorý viedol k nastoleniu prvých demokracií v novodobých dejinách. Za Ústavou SR stojí boj proti tyranii komunistickej strany v mene ideí demokracie a právneho štátu. Nejednen transparent niesol v novembrových dňoch roku 1989 tento odkaz: Chceme demokraciu a právny štát! **Ústavy sú produktom ideí, ktoré v sebe následne stelesňujú.**⁹ Vcelku výstižne uvedený moment zachycuje judikát Marbury vs. Madison, ktorému vd'áčime za vznik ústavného súdnictva. „*Lud disponuje pôvodným právom, ktoré mu umožňuje zvoliť pre svoje budúce vlády princípy, ktoré mu podľa jeho názoru najlepšie zaručujú šťastie...*“¹⁰

Prečo by sme teda Národnú radu SR nemali pri prijímaní ústavných zákonov považovať za originálneho ústavodárcu? Nám totižto nestačí poukazovať, že ústavné zákony meniace ústavu a nová ústava sa prijímajú rovnakou väčšinou a preto je národná rada aj pri prijímaní ústavných zákonov novelizujúcich ústavu v postavení suveréna. V ústavnom štáte suverén neexistuje, existujú len právomoci a kompetencie.¹¹ V ústavnom štáte neexistuje suverén, existujú len právomoci a kompetencie ktorými je viazaný každý orgán verejnej moci, vrátane parlamentu. Parlament je viazaný spoločenskou zmluvou vo forme ústavy, na základe ktorej získal svoje právomoci a kompetencie. Je viazaný základnými konštitutívnymi princípmi ktoré nesmie prekročiť. Je viazaný princípom deľby moci, ktorý ho zaväzuje aj v procese prijímania zákona, či ústavných zákonov. Prekročenie princípu deľby moci nie je v jeho právomoci, pretože je ním limitovaný.¹² Dejiny nás dostatočne poučili kam vedie prekročenie princípu deľby moci.

Práve prekročením princípu deľby moci sa začínala akékoľvek diktatúra, či už mala názov bonapartizmus, nacizmus, alebo diktatúra proletariátu. Stále to bola výkonná moc ktorá za asistencie moci zákonodarnej spravila obrat z demokratickej formy vlády na nedemokratickú. Nie je nám známy žiadny príklad z histórie, kedy predstaviteľ súdnej

⁹ K tomu pozri napr.: NEUMANN, J.: Kritické reflexie materiálneho jadra ústavy. *Právny obzor*, roč. 101, 2018, č. 4, s. 363-364, 370.

¹⁰ Český preklad prevzatý zo Seltenreich, R.: Kořeny republiky – ústavněprávní vývoj USA od získaní nezávislosti do konce 1. poloviny 19. století. *Právněhistorické studie*, č. 39, 2007, s. 548 a n. In ANTOŠ, M.: Slavný případ Marbury vs. Madison aktuální i pod dvoch stoletích. In *Jurisprudence*. Roč. XIX, 2010, č. 1, s. 40.

¹¹ KRIELE, M.: *Einführung in die Staatslehre*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1980, s. 111 a n.

¹² Porovnaj: BALOG, B.: *Materiálne jadro Ústavy Slovenskej republiky*. Žilina: EUROKODEX, 2014, s. 123.; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: Ústavodarca verzus ústavný súd. In *20 rokov Ústavy Slovenskej republiky - I. Ústavné dni*, II. zväzok : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie : 3. - 4. október 2012, Košice. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 106-120.;

inštanície uzurpoval pre seba moc, situoval sa do podoby diktátora a nastolil nedemokratickú formu vlády.

Boli a sú to práve súdne inštitúcie plniace funkciu ústavného súdnictva, ktoré predstavujú účinnú brzdu proti prelamovaniu princípu deľby moci. Ich právomoc zrušovať zákony je dnes už všeobecne akceptovanou právomocou, ktorou ústavné súdy chránia právnu dominanciu ústavy aj pred zákonodárcom. Aj ústavné zákony sú iba zákonmi prijímanými na základe ústavy. Parlament nie je pri ich prijímaní v pozícii originálneho ústavodárcu, tzv. *pouvoir constituant*. Parlament je pri ich prijímaní iba v pozícii *pouvoir constitué*, tzv. ústavného zákonodárcu, ktorý je limitovaný ústavou. Limity stanovené ústavou, tvorené základnými legitimizujúcimi princípmi ústavy tvoriacimi jej materiálne jadro, nesmie prekročiť ani v procese novelizácie ústavy. Ich zrušením, by totižto vytvoril novú ústavu a na takýto krok mu chýba potrebná právomoc v rovine *pouvoir constituant*.¹³ V prípade prekročenia limitov zo strany ústavného zákonodárcu nastupujú ústavné súdy, ktoré z pozície strážcov ústavnosti **chránia vôľu suveréna, teda ľudu vyjadrenú v ústave** pred ústavným zákonodarcom. Ústavný súd v analyzovanom náleze používa v súvislosti s Národnou radou SR prijímajúcou ústavné zákony, pojem ústavodárcu, čo podľa nášho názoru veľmi neprispieva k vyjasneniu problematiky.

Hádka kto prekračuje princíp deľby moci, či sú to ústavné súdy alebo zákonodárca nie je nová. Bola aj v strede sporu medzi zákonodárnou (a výkonnou) mocou a Najvyšším súdom USA v prípade *Marbury versus Madison*, ktorý napokon spôsobil vznik ústavného súdnictva (a tiež sa dotýkal nezávislosti súdnej moci).¹⁴ Thomas Jefferson sa na margo tohto rozhodnutia vyjadril nasledovne: „*Názor, ktorý dáva sudcom právo rozhodovať o tom, ktoré zákony sú v súlade s ústavou a ktoré nie, nielen v rámci ich vlastnej sféry činnosti, ale tiež s účinnosťou pre moc zákonodarnú a výkonnú, by zo súdnej moci urobil moc despotickú.*“¹⁵

Túto právomoc rušiť zákony zákonodárcu, orgánu stelesňujúceho vnútornú suverenitu štátu pritom nebola a dodnes nie je v ústave USA explicitne vyjadrená. Najvyšší súd USA ju musel vyvodiť interpretáciou textu ústavy. Táto právomoc bola v ústave obsiahnutá iba implicitným spôsobom.

Tak ako najvyšší súd USA v prípade *Marbury vs. Madison* vyvodil z textu ústavy právomoc zrušovať zákony zákonodárcu, vyvodili aj

¹³ SCHMITT, C.: *Verfassungslehre*. 9. Auflage, Berlin 2003, s. 21-27.

¹⁴ K analýze prípadu bližšie pozri napr.: BRÖSTL, A. – DOBROVIČOVÁ, G. – KANÁRIK, I.: *Základy štátovedy*. 2004, Košice: Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, s. 100-101.

¹⁵ UROFSKY, M. I.: What Kind of Constitution Shall We Have? *Journal of Supreme Court History*, roč. 31, 2006, č. 2, s. 115. In ANTOŠ, M.: c. d., s. 41.

d'alšie ústavné súdy z textu ústavy svoju právomoc zrušovať ústavné zákony ústavného zákonodárcu. Urobili tak aj nemecký, český, či rakúsky ústavný súd v mene ochrany ústavy a jej právnej funkcie.¹⁶ Rovnakým spôsobom postupoval aj Ústavný súd Slovenskej republiky vo veci tzv. sudcovských previerok. Nález vo veci sudcovských previerok môžeme považovať za slovenskú obdobu prípadu Marbury vs. Madison.¹⁷ Obe podľa nášho názoru výraznou mierou prispeli k rozvoju ochrany ústavnosti a naplneniu právnej funkcie ústavy.

Môžeme sa ale stretnúť s názorom, že: „*Ústavný súd ani žiadny iný štátny orgán nie je oprávnený posudzovať „spoločenskú zmluvu“, ktorú ľud prijíma vo forme základného zákona štátu.*“¹⁸ Pokiaľ sa pozrieme na znenie čl. 128 Ústavy, na základe ktorého je to práve ústavný súd, ktorý všeobecne záväzným spôsobom interpretuje obsah ústavy a ústavného zákona ak je vec sporná, sa uvedený názor ukazuje ako nepravdivý. Navyše, posúdenie obsahu spozitivizovanej spoločenskej zmluvy je obsahom každého rozhodovania ústavného súdu, v ktorom sa rieši otázka ústavnosti tvorby a aplikácie práva. Posudzovanie obsahu spozitivizovanej spoločenskej zmluvy je **základnou úlohou ústavného súdnictva** a dôvodom pre ktorý bol ústavný súd zriadený. Podľa čl. 124 ústavy je to práve ústavný súd ktorý je nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti.¹⁹ Z tejto pozície nezávislého súdneho orgánu ochrany ústavnosti podľa čl. 124²⁰ pristúpil ústavný súd k zrušeniu niektorých častí priamej novely Ústavy, ústavného zákona č. 161/2014 Z. z, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. Dôvodom bol rozpor niektorých častí predmetnej úpravy so základnými konštitutívnymi princípmi obsiahnutými v článku 1 ods. 1 Ústavy slovenskej republiky, tvoriacimi jej implicitné materiálne jadro.²¹

¹⁶ K tomu pozri napr.: HOLLÄNDER, P.: *Filipika proti redukcionizmu*. Bratislava: KALLIGRAM, 2009, s. 89 a n.; GRINC, J.: Prieskum ústavných zákonů v Nemecku a Rakousku. In *Jurisprudence*. roč. XIX, 2010, č. 1, s. 31 – 37.

¹⁷ K viacerým analogickým miestam oboch prípadov pozri napr.: ANTOŠ, M.: Slávny prípad Marbury vs. Madison aktuální i pod dvoch stoletích. In *Jurisprudence*. Roč. XIX, 2010, č. 1, s. 41-42.

¹⁸ Štefan Haulík: *Máme na Slovensku protiústavný Ústavný súd?* (cit. 19.2.2019) dostupné na: <https://dennikn.sk/1386933/mame-na-slovensku-protiustavny-ustavny-sud/>

¹⁹ Za vyvodenie právomoci preskúmavať súlad ústavných zákonov s Ústavou SR z čl. 124 Ústavy SR: DRGONEC, J.: *Ochrana ústavnosti ústavným súdom Slovenskej republiky*. Bratislava: EUROKODEX, 2010, s. 58.; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava: KALLIGRAM, 2011. s. 201. Proti tejto právomoci ústavného súdu: PROCHÁZKA, R.: *Lud a sudcovia v konštitučnej demokracii*. Plzeň: ALEŠ Čeněk, 2011, s. 33.

²⁰ Bod 85, 86 a 87 Nálezu sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

²¹ K problematike implicitného (nepísaného) materiálneho jadra bližšie pozri: CIBULKA, L. a kol.: *Státoveda*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s.116-117.; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava: KALLIGRAM, 2011. s. 194.

2. Rozpor s materiálnym jadrom Ústavy Slovenskej republiky

Ako u sudcov menovaných pred 1. septembrom 2014, tak aj u kandidátov na sudcov ústavný súd identifikoval takýto zásah s intenzitou narúšajúcou materiálne jadro ústavy v rozsahu princípu del'by moci.

Zrušená úprava ústavnej novely a nadväzujúcich zákonov prijatých na základe ústavnej blankety, upravovala povinné celoplošné bezpečnostné previerky všetkých sudcov a kandidátov na funkciu sudcu, vykonávané štátnym orgánom určeným na plnenie úlohy ochrany utajovaných skutočností. Dôvodom mala byť odnova dôvery verejnosti vo výkon spravodlivosti súdnymi orgánmi s podtitulom boja proti korupcii.

Pri bližšom pohľade na ústavnú úpravu bolo zrejmé, že jediným možným orgánom vykonávajúcim bezpečnostné previerky bol Národný bezpečnostný úrad, ktorý zadával žiadosti Policajnému zboru, Slovenskej informačnej službe a Vojenskému spravodajstvu.

Štát v podstate v podobe novely Ústavy nariadil **výkon trvalej, štátom organizovanej špionáže celého sudcovského stavu (vrátane rodinných príslušníkov sudcov)**. Zber informácií sa mal plošne vzťahovať na všetkých sudcov, či už „starých“ alebo „nových“ a mal prebiehať kontinuálne. (Novela Ústavy SR hovorila o vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti voči sudcom, ktorí by v budúcnosti nespĺňali podmienky výkonu sudcovskej funkcie.)

Už len táto koncepcia nápadne pripomína praktiky policajného štátu, (na čo upozorňuje aj judikatúra ESĽP)²² a to zber informácií o vlastných občanoch špionážnou činnosťou. Cieľ mal byť navyše legitímny, bol nim predsa boj proti korupcii v mene znovunastolenia dôvery občanov v právny štát.

Absurdnosť celej úvahy sa nám ukáže v plnej nahote, ak ju dovedieme do krajných dôsledkov. Stretávame sa so štátom organizovanou špionážou v mene boja proti korupcii. Ak je sledovaný cieľ natoľko legitímny, prečo by sme tieto praktiky nerozšírili na všetkých zamestnancov vo verejnej sfére v mene očisty verejného života a boja proti korupcii? Podrobme všetkých zamestnancov verejnej sféry, vrátane vysokoškolských učiteľov pod heslom boja proti korupcii a znovunastolenia dôvery v kvalitu vzdelávania, pravidelným celoplošným bezpečnostným previerkam. Budeme ich špehovať, zisťovať kde a s kým sa kedy stýkali, odpočúvať ich telefonické hovory a dávať im do bytov ploštice. Veď prečo nie. Dôvod je predsa legitímny. Je ním boj proti korupcii.

²² Nález Ústavného súdu č. 21/2014, bod 123 a 124.

A čo keby sme osvedčenú právnu úpravu rozšírili na všetkých občanov Slovenskej republiky v mene očisty spoločnosti od neblahého a rozšíreného neľahu korupcie? Štát by mohol bez súhlasu súdu každého občana len tak preventívne odpočúvať. Štátny orgán bude všetkých pravidelne sledovať a kontrolovať a navyše si všetky citlivé informácie o Vás starostlivo uchová. a máme pred sebou Orwelovské Big Brother posvätené legitímnym cieľom boja proti korupcii.

Nie je to pekná predstava. Navyše ak boj proti korupcii majú zabezpečovať príslušné ustanovenia trestného zákona. A v prípade sudcov ich právny systém dopĺňa aj o veľmi prísne nastavený systém vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti.

Uvedená úprava sa ukazuje ako nanajvýš *neprimeraná*²³, či už vyhodnocovanie informácií má, alebo nemá podliehať súdnej kontrole. Uvedená koncepcia podľa nášho názoru porušuje zásadu primeranosti²⁴ a porušuje ju aj vo vzťahu ku kandidátom na sudcov, aj keby podklady kontroly podliehali následnej kontrole súdnych orgánov.²⁵

Na ilustráciu poukazujeme na odmietnutie sudcovských previerok voči kandidátom na sudcov zo strany Spolkovej republiky Nemecko, z dôvodu pochybností o ich súlade s princípmi právneho štátu, tak ako na nich odkazuje bod 143 analyzovaného nálezu. Aj v Bavorsku a Hessensku, kde napriek kritike prebiehajú, majú skôr povahu osobných pohovorov s kandidátmi na sudcov s cieľom zistiť ich hodnotové zameranie. Poradná rada európskych sudcov zase *„dôrazne neodporúča bezpečnostné previerky/preverovanie, ktoré presahuje vo všeobecnosti akceptované preverovanie kandidátovho záznamu v registri trestov a preverovanie jeho finančnej situácie“*.²⁶

Bezpečnostné previerky sudcov, či sudcovských kandidátov navyše neboli preskúmateľné ani Súdnou radou a ani ústavným súdom, ktorý o nich mal rozhodovať ako odvolací orgán. Táto nepreskúmateľnosť iba zvyšovala možnosť zneužitia citlivých informácií získaných o sudcoch, kandidátoch na sudcu a ich rodinných príslušníkoch. Z toho plynúca hrozba vydierania sudcov viedla ústavný súd k identifikácii zásahu *„s intenzitou narušajúcou materiálne jadro ústavy v rozsahu princípu delby moci a s ním súvisiacej nezávislosti súdnej moci.“* Uvedené ho

²³ Bod 139 nálezu sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

²⁴ Pozri aj: BALOG, B.: Bezpečnostné previerky sudcov. In *Ústavodarná moc verzus kontrola ústavnosti*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2018 organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou, Bratislava: Právnická fakulta UK, 2018, s. 11. (cit. 19.3.2019) dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Zborniky/Zbornik_Ustavodarna_moc_verzus_kontrola_ustavnosti.pdf.

²⁵ Pozri odlišné stanovisko ústavného súdu: Bod 176 nálezu sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

²⁶ Bod 144 nálezu sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

viedlo k vysloveniu záveru o protiústavnosti ústavnej novely z dôvodu jej rozporu s implicitným materiálnym jadrom ústavy.

To, že uvedená ústavná novela **preberala koncepciu zo zákona č. 458/2003 Z. z. o zriadení Špeciálneho súdu, ktorý ústavný súd zrušil z dôvodu rovnakého identifikovaného porušenia princípu del'by moci, celú situáciu iba podčiarkuje**. Môžeme sa ale stretnúť s kritikou ústavného súdu, podľa ktorej mal ústavný súd *viest' s národnou radou dialóg*²⁷ a zrušiť iba napadnutú zákonnú úpravu, bez ktorej bola ústavná novela nevykonateľná. Lenže ústavný súd už raz dialóg s národnou radou viedol zrušením spomínaného zákona o zriadení Špeciálneho súdu. Dočkal sa aj odpovede zo strany národnej rady, vo forme ústavnej novely, ktorá protiústavné riešenie navyše rozšírila zo sudcov Špeciálneho súdu na všetkých sudcov.

3. Identifikácia materiálneho jadra Ústavy Slovenskej republiky

Naše úvahy o materiálnom jadre Ústavy Slovenskej republiky začíname odkazom na čl. 16 francúzskej Deklarácie práv človeka a občana z roku 1789, ktorý predstavuje prvý písaný ústavný dokument na európskom území: „*Spoločnosť, v ktorej nie je zabezpečená záruka práv, ani vytvorená del'ba moci, nemá vôbec ústavu.*“

Tvorcovia prvého európskeho ústavného dokumentu dali do popredia dva základné princípy vyjadrujúce ideovú podstatu demokratickej ústavy, a tou je ochrana základných práv a slobôd a jej organizačné zabezpečenie v podobe princípu del'by moci. Pokiaľ dochádza k prelomovaniu princípu del'by moci, moc sa koncentruje a má tendenciu sa zneužívať aj v podobe zásahov do základných práv a slobôd. Osobne, organizačne a funkčne nezávislé súdy plnia úlohu garanta ochrany slobody jednotlivca pred zásahmi zo strany moci zákonodárnej a výkonnej. Ako konštatuje Aharon Barack, „*Sudcovská nezávislosť je ústrednou zložkou každej demokracie a má zásadný význam pre del'bu moci, pre právny poriadok a pre ľudské práva*“.²⁸ Podobne argumentuje v náleze aj Ústavný súd Slovenskej republiky a poukazuje na nevyhnutnosť nezávislosti súdnej moci pre zabezpečenie účinnej ochrany základných práv a slobôd.²⁹

²⁷ Pozri odlišné stanovisko sudcu Ladislava Meszároša k nálezu sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

²⁸ AHARON, B.: *Sudca v demokracii*. Bratislava: KALLIGRAM, 2016, s. 121.

²⁹ Nález Ústavného súdu sp. zn. 21/2014, bod 115, v ktorom poukazuje na názor vyslovený vo veci sp. zn. PL. ÚS 12/05.

Na tomto mieste sa znova vrátime k myšlienke, že ústavy sú produktom ideí, ktoré v sebe následne stelesňujú. Ústavou Slovenskej republiky občania nadviazali na demokratický odkaz prvej Československej republiky, ktorá na našom území zase po prvý krát zavádzala ideály vydobyté počas Veľkej francúzskej revolúcie, ktoré spôsobili vznik moderného ústavného štátu. Revolučné roky 1789 a 1989 mali veľa spoločného. Bol to boj sa slobodu. Boj za slobodu pre všetkých.³⁰

Môžeme to napríklad vidieť na viacerých ideových presahoch medzi textom Ústavy Slovenskej republiky a francúzskou Deklaráciou práv človeka a občana z roku 1789.

Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789:

„Č. 1 *Ludia sa rodia a zostávajú slobodní a rovnoprávni.*

Čl. 2 *Cieľom každého spoločenského zriadenia je zachovanie prirodzených a nepremlčateľných ľudských práv...*“

Ústava Slovenskej republiky čl. 12 ods. 1:

„*Ludia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.*“

V Ústave Slovenskej republiky nájdeme ďalej vyjadrené právo na odpor, konkrétne v čl. 32: „*Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.*“ Právo na odpor obsahuje aj čl. 2 Deklarácie práv človeka a občana z roku 1789, ktorý ho radí medzi prirodzené a nepremlčateľné ľudské práva.

Čl. 12 ods. 1 a čl. 32 Ústavy Slovenskej republiky zároveň predstavujú recepciu čl. 1 a čl. 23 Listiny základných práv a slobôd z roku 1991, ktorá bola prijatá ako bezprostredná reakcia na zmenu v paradigme právneho myslenia spôsobeného novým postavením jednotlivca v štáte v dôsledku revolučných zmien v roku 1989. **Štát prestal plniť úlohu Leninovej mašinerie na udržanie panstva jednej triedy nad druhou, a stal sa mocou chrániacou prirodzené a nezrušiteľné práva a slobody každého jednotlivca.** Mocenská marxisticko – leninská teória vzniku štátu ustupuje do úzadia a na uvoľnené miesto prichá-

³⁰ K ideovým východiskám Veľkej francúzskej revolúcie a Deklarácie práv človeka a občana pozri napr.: FURET, F.: *Francouzská revoluce. Díl I. Od Turgota k Napoleonovi.* Praha: Argo, 2004, s. 139.

dza zmluvná teória vzniku štátu, nachádzajúca svoje pozitívnoprávne vyjadrenie v čl. 32 Ústavy SR.

V ústavnom texte je *expressis verbis* vyjadrená nezmeniteľnosť idey suverenity ľudu, vymedzením subjektu, ktorý má právo zabezpečiť formou *ius resistendi* nezmeniteľnosť princípu demokracie a ochrany základných práv a slobôd. Nezmeniteľnosť základných práv a slobôd je navyše znovu výslovne potvrdená v ústavnom texte v článku 12 ods. 1. Do ústavnej ochrany základných práv a slobôd navyše nie je možné zasiahnuť ani referendum podľa čl. 93 ods. 3 Ústavy.³¹

Ústava *expressis verbis* zakotvuje nezmeniteľnosť 3 princípov a to demokracie, ochrany základných práv a slobôd a suverenity ľudu. Účinná ochrana základných práv a slobôd nie je účinná bez princípu legality, ktorý je v ústavnom texte explicitne vyjadrený v článku 2 ods. 2 Ústavy a deľby moci, o ktorom sa všeobecne akceptuje, že ho Ústava SR implicitne obsahuje. Princípy suverenity ľudu, ochrany základných práva slobôd, legality a deľby moci predstavujú bezpochyby princípy, ktoré tvoria obsah princípu právneho štátu.

Uvedeným článkom Ústavy tak pomyselné kraľuje prvá veta, čl. 1 ods. 1, ktorá je nositeľom ideového odkazu svojho tvorcu: Slovenská republika je suverénny, demokratický a právny štát. Prvá veta čl. 1 ods. 1 Ústavy SR predstavuje vyjadrenie základného hodnotového konsenzu v podobe základných legitimujúcich ústavných princípov, ktorými sa po desaťročiach diktatúry komunistickej strany stávajú princípy demokracie a právneho štátu.

Princípy demokracie a právneho štátu tvoria neoddeliteľnú jednotu. Výstižne na toto neoddeliteľné spojenie oboch princípov poukazuje napr. Gustav Radbruch: „*Demokracia je nepochybne cennou hodnotou, právny štát je avšak ako každodenný chlieb, ako voda na pitie a vzduch na dýchanie a to najlepšie na demokracii je práve to, že disponuje potenciálom zaručiť právny štát.*“³²

Princípy demokracie a právneho štátu nepochybne viažu zákonodárcu, a podľa nášho názoru a názoru ústavného súdu, zaväzujú aj ústavného zákonodárcu prijímajúceho ústavné zákony. Aby sme boli spravodliví, zaväzujú aj ústavný súd pri jeho rozhodovacej činnosti, ktorý im iba poskytuje ochranu. Poskytuje ochranu ich nezmeniteľnosti podľa dikcie Ústavy SR.

Ústavný súd v odôvodnení nálezu vyhlásil za nezmeniteľný nielen princíp deľby moci a s ním súvisiacu nezávislosť súdnej moci

³¹ PL. ÚS 24/2014.

³² RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 137.

obsiahnutú v čl. 141 ods.1 a čl. 144 ods.1, čo by integrálnu súčasť princípu demokratického právneho štátu (čl. 1 ods. 1), ale aj:

- Všetky články II. Hlavy, II. oddielu Ústavy obsahujúce ochranu základných práv a slobôd,³³
- Zákaz (pravej) retroaktivity,³⁴
- Pripustil aj existenciu ďalších nezmeniteľných princípov (vyjadrených v jednotlivých článkoch Ústavy), ktorých obsah bude v budúcnosti zisťovať v procese vyvažovania právnych princípov v konkrétnych prípadoch.³⁵

Text Ústavy SR poskytuje dostatočné a presvedčivé argumenty v prospech vyslovenia záveru o existencii imanentného jadra ústavy, predstavujúceho limity prijímania ústavných zmien, a to:

1. **Explicitný zákaz zrušenia** základných práv a slobôd podľa čl. 12 ods. 1 (spolu so zákazom uskutočnenie referenda zasahujúceho do základných práv a slobôd podľa čl. 93 ods. 3),
2. **Prirodzenoprávny charakter** základných práv a slobôd,
3. **Právo občanov na ius resistendi** podľa čl. 32 Ústavy SR.

Text ústavy SR takto poskytuje argumenty v prospech existencie imanentného jadra Ústavy Slovenskej Republiky z pohľadu troch významných koncepcií práva:

1. **Pozitivistickej** podľa ktorej nezrušiteľné ustanovenie nie je možné zrušiť, z dôvodu chýbajúceho zmocnenia,³⁶
2. **Prirodzenoprávnej**, ktorá argumentuje limitmi vyplývajúcimi z prirodzeného práva,³⁷
3. **Sociologickej** argumentujúcej absenciou suverenity, nevyhnutnej pre zmeny ústavy narúšajúce jej identitu.³⁸

Uvedené tri momenty nájdeme aj v texte nálezU Ústavného súdu. Ústavný súd zároveň v bode 52 upozorňuje na význam spoločenských zmien novembrovej revolúcie a ich zachytenie v ústavnom texte pomocou základných ústavných princípov čl. 1 ods. 1 Ústavy.³⁹ Ako navyše dodáva: „*Porušenie čl. 1 ods. 1 s ústavnou intenzitou*

³³ Bod 94 a bod 96 nálezU sp. zn. PL. ÚS 21/2014 v spojitosti s nálezom sp. zn. PL. ÚS 24/2014.

³⁴ Bod 132.2 nálezU sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

³⁵ Bod 93 v súvislosti s Bodom 95 nálezU sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

³⁶ Pozri napr. KELSEN, H.: *Allgemeine Staatslehre*. Berlin 1925, s. 254.

³⁷ Bližšie pozri napr.: RADRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: WOLTERS Kluwer, 2012, 160 s.; ALEXY, R.: *Pojem a platnost práva*. Bratislava: KALLIGRAM, 2009, s. 165.; HOLLÄNDER, P. – PŘÍBÁŇ, J.: *Právo a dobro v ústavní demokracii*. Polemické a kritické úvahy. Praha: SLON, 2011, 270 s.

³⁸ Bližšie pozri: SCHMITT, C.: *Verfassungslehre*. 9. Auflage, Berlin 2003, s. 21-27, 103 – 109.

³⁹ Pozri napr. bod 54 nálezU sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

*zásahu do implicitného materiálneho jadra samo osebe znamená porušenie ústavy aj vtedy, ak nijaká iná ústavná norma nie je porušená.*⁴⁰

V odôvodnení nálezu ústavného súdu nachádzame odkaz na:

1. Explicitný zákaz zrušenia základných práv a slobôd podľa čl. 12 ods. 1 a čl. 93 ods. 3 ústavy,⁴¹
2. Poukaz na hodnotové vyjadrenie ústavy v podobe základných legitimizujúcich princípov čl. 1 ods. 1,⁴²
3. Rozlišovanie medzi mocou ústavodarnou a mocou ustanovenou a tvrdenie o absencii nelimitovaného subjektu v ústavnom štáte.⁴³

Záver o existencii implicitného materiálneho jadra Ústavy Slovenskej republiky tvoreného princípmi demokracie a právneho štátu tak vyznieva *nanajvýš opodstatnene*. Jeho základom je podrobný systematický výklad Ústavy Slovenskej republiky, zasadený do konkrétneho historického rámca a podporený relevantnými závermi právnej filozofie a modernej konštitucionalistiky. Môžeme konštatovať, že východiská, metódy a závery ústavného súdu v náleze sp. zn. PL. ÚS 21/2014 o existencii implicitného materiálneho jadra Ústavy Slovenskej republiky sa zhodujú s východiskami, metódami a závermi našej doterajšej vedecko-výskumnej činnosti venovanej predmetnej problematike.⁴⁴

Slovenskej právnej vede pojem materiálne jadro ústavy nie je neznámy a myšlienku jeho existencie v Ústave Slovenskej republiky obhajujú viacerí autori. Medzi jeho plaidoyerov nepochybne patrí Ladislav Orosz,⁴⁵ Boris Balog⁴⁶ a Alexander Bröstl⁴⁷. Odkazy na existenciu nepísaného, teda implicitného materiálneho jadra Ústavy SR

⁴⁰ Bod 109 sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

⁴¹ Bod 96 a bod č. 57 nálezu sp. zn. PL. ÚS 21/2014 v spojitosti s nálezom sp. zn. PL. ÚS 24/2014.

⁴² Pozri napr. bod 49, 53, 54, 57, 62, 95 nálezu sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

⁴³ Pozri napr. bod 60/1 a bod 56 nálezu sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

⁴⁴ Porovnaj: BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava: KALLIGRAM, 2011. s. 129 - 201; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: Ústavodarca verzus ústavný súd. In *20 rokov Ústavy Slovenskej republiky - I. Ústavné dni*, II. zväzok : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie : 3. - 4. október 2012, Košice. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 106-120.; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, Marta, 2013. Zmeny ústavy- zlyháva ústavná teória Carla Schmitta? In: *Zmena práva : medzinárodná vedecká konferencia* : 20. - 22. marec 2013, Tatranská Štrba. Bratislava : SAV, s. 127-134.

⁴⁵ OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: EUROKÓDEX, s. 75-94, s. 115 -120.

⁴⁶ BALOG, B.: *Materiálne jadro Ústavy Slovenskej republiky*. Žilina: EUROKÓDEX, 2014, s. 71 a n.

⁴⁷ BRÖSTL, A.: o ústavnosti ústavných zákonov. In: *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Praha: Ústav státu a práva, 2008, s. 11 a n.

nájde aj v dielach Jána Drgonca,⁴⁸ Miroslava Slašťana⁴⁹ a v kolektívnom diele autorov Ľubomíra Cibulku, Mariána Gibu, Tomáša Ľalíka a Lívie Trellovej.⁵⁰

S odmietnutím myšlienky nepísaného materiálneho jadra Ústavy a právomoci ústavného súdu preskúmať súlad ústavných zákonov s Ústavou, sa stretávame u Radoslava Procházku. Procházka absolutizuje význam väčšinového rozhodnutia prijatého v procese demokratickej tvorby vôle a za jedinú účinnú sankciu voči ústavnému zákonu spĺňajúcemu požiadavku všeobecnosti, považuje realizáciu práva na odpor podľa čl. 32 Ústavy.⁵¹ k uvedeným názorom inklinuje Marek Káčer⁵² a Jakub Neumann⁵³. Práca Tomáša Ľalíka, ktorý odporuje záverom Radoslava Procházku, zase predostiera odlišný pohľad na charakter demokracie a následný vzťah medzi parlamentom a ústavným súdom.⁵⁴

Neuralgickým bodom uvedenej diskusie sa stáva chápanie samotného princípu demokracie. Uprednostníme Rousseauvskú (neobmedzenú) alebo Millovskú (obmedzenú) vládu väčšiny?⁵⁵ Zdá sa, že práve z príklonu k jednému alebo druhému momentu vyplýva výsledok vzájomného vyvažovania princípov demokracie a právneho štátu a zodpovedanie nami riešenej otázky: Kam siahajú právomoci „suverénneho“ parlamentu pri prijímaní ústavných zmien? **Kľúčovým momentom sa ani tak nejaví chápanie modelu právneho štátu, (či jeho chápanie z pohľadu materiálneho alebo formálneho uhla pohľadu), ako skôr chápanie obsahu samotného princípu demokracie, ktoré predurčuje odpoveď na výsledok jeho vyvažovania vo vzťahu k princípu zvrchovanosti ústavy a zákona.** Resp. by sme sa na tento problém mohli pozerat' iba prostredníctvom výpočtu princípov právneho štátu⁵⁶ a pýtať sa, kde končí princíp suverenity (zvrchovanosti)

⁴⁸ DRGONEC, J.: *Ústavné právo hmotné*. Bratislava: C.H.BECK, 2018, s. 61 a n.; DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky*. Bratislava: C.H.BECK, 2015, s. 143 a n.

⁴⁹ SLAŠŤAN, M.: Možnosti využitia nálezu PL. ÚS 27/09 v podmienkach ústavného poriadku Slovenskej republiky. In *Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings*, 1. edition. Brno : Masaryk University, 2009, (cit. 19.03.2019) dostupné na: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/mezin_smlouvy/Slastan_Miroslav.pdf

⁵⁰ CIBULKA, Ľ. a kol.: *Štátoveda*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 115-123.

⁵¹ PROCHÁZKA, R.: *Lud a sudcovia v konštitučnej demokracii*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 126.

⁵² KÁČER, M.: *Od ochrany pred hrôzami koncentračných táborov k ochrane „profesionálnej existencie“ vydierateľných sudcov*. In: ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE. 2019, č. 1, v tlači.

⁵³ NEUMANN, J.: Kritické reflexie materiálneho jadra ústavy. *Právny obzor*, roč. 101, 2018, č. 4, s. 361 - 371.

⁵⁴ ĽALÍK, T.: *Ústavný súd a parlament*. Bratislava: Wolters Kluwers. 2015, 223 s.

⁵⁵ K tomu pozri napr. ĽALÍK, T.: *Ústavný súd a parlament*. Bratislava: Wolters Kluwers. 2015, s. 44-56.; ANTOŠ, M.: Slávny prípad Marbury vs. Madison aktuálny i pod dvoch stoličiek. In *Jurisprudence*. Roč. XIX, 2010, č. 1, s. 41.

⁵⁶ BRÖSTL, A.: *Právny štát*. 1. vyd. Košice : MEDES, 1995.

ľudu a začína sa princíp ochrany základných práv a slobôd⁵⁷, zaručený princípom zvrchovanosti ústavy a zákona. **A tak od čias prípadu Marbury vs. Madison neustále hľadáme balans medzi princípom suverenity (zvrchovanosti) ľudu a princípom zvrchovanosti ústavy a zákona.**⁵⁸

Osobne sa prikláňame skôr k Millovskému konceptu obmedzenej demokracie⁵⁹ a uprednostňujeme právne záruky ústavnosti pred politickým a násilným riešením v podobe realizácie práva na odpor.⁶⁰ Podľa nášho názoru nie je možné, či už vo forme priamej, alebo nepriamej novelizácie Ústavy zrušiť, alebo prelomiť princípy demokracie a právneho štátu obsiahnuté v čl. 1 ods. 1 Ústavy SR. K výnimkám z princípov tvoriacich materiálne jadro Ústavy SR je legitimovaný iba ústavodárca, nie však ústavný zákonodárca.⁶¹

Dôvodom zrušenia časti priamej novely ústavy (príslušných ustanovení ústavného zákona č. 161/2014 Z. z.) bolo ústavným súdom identifikované **normatívne materiálne prelamanie nemeniteľného jadra ústavy.**⁶² Vcelku výstižne tento **obsahový rozpor Ústavy** po novelizácii ústavným zákonom č. 161/2014 Z. z. opisuje navrhovateľka (Súdna rada): *Slovenská republika totiž nemôže byť podľa základnej právnej úpravy (čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky) demokratickým a právnym štátom, a zároveň ním podľa uvedeného prechodného ustanovenia nebyť.*“

Prečo by sme teda nemali národnú radu pri prijímaní ústavných zákonov meniacich ústavu považovať za originálneho ústavodárcu, za pouvoir constituant? Prečo národná rada ani pri prijímaní priamych novelizácií ústavy nevystupuje ako nelimitovaný ústavodárca? Pretože to odporuje všetkým myšlienkovým konštruktom, ktorých je ústava výtvorom. S ich popretím sa popiera aj samotná ústava, ktorá sa napokon zrúti.

A bez poukazu na explicitný rozdiel medzi mocou ústavodárnou a mocou ustanovenou, môže veľmi ľahko zaniknúť, tak ako to s hrozi-

⁵⁷ K tomu pozri napr. LALÍK, T.: *Ústavný súd a parlament*. Bratislava: Wolters Kluwers. 2015, s. 46 – 47.

⁵⁸ K tomu pozri napr. BRÖSTL, A, a kol.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Plzeň: Aleš Čeňek, 2013, s. 45.

⁵⁹ BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: Ústavodárca verzus ústavný súd. In *20 rokov Ústavy Slovenskej republiky - I. Ústavné dni*, II. zväzok : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie : 3. - 4. október 2012, Košice. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 106-120.

⁶⁰ Porovnaj: CIBULKA, Ľ. a kol.: *Štátoveda*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 119.

⁶¹ BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava: KALLIGRAM, 2011, s. 198.

⁶² K obsahu pojmu bližšie pozri: Tamže, s. 102.

vou presnosťou predvídal Carl Schmitt, ktorý napokon paradoxne stál pri konci Weimarskej Ústavy.

Lenže dejiny sú plné paradoxov. A paradoxne aj my kritizujeme proces, ktorým vznikla Ústava SR, ktorej nezmeniteľnosť princípov zároveň obhajujeme.

4. Ústava Slovenskej republiky v ohrození

Ústava SR je v ohrození, no jej ohroziteľmi nie je 13 sudcov ústavného súdu, ktorí rozhodujú o ústavnosti doručených návrhov.

Skôr ju ohrozuje nasledovné:

- Enormne nízka miera rigidity ústavy SR,
- Žiaden procesný rozdiel medzi zmenou ústavy a prijímaním novej ústavy,
- Existencia nepriamych novelizácií ústavy, ktoré narúšajú princípy právneho štátu.⁶³

Procedurálne nedostatky našej Ústavy predstavujú reálne nebezpečenstvo pre jej stabilitu a jej 19 novelizácií prijatých počas 27 rokov je toho dôkazom. Čo bráni národnej rade prijať novú ústavu, ktorá obdobným spôsobom prelomí princípy del'by moci? Predstavuje 3/5 väčšina všetkých členov parlamentu dostatočnú záruku? Zdá sa, že nie. Získať 3/5 väčšinu a schváliť novelu ústavy, ktorá okamžite narazí na ostrý nesúhlas zvyšnej časti spoločnosti, ktorá s ňou nesúhlasí a za ňu nehlasovala, sa ukazuje byť až hrozivo ľahké. Dôkazom sú aj reakcie na prijatie novely ústavy, ktorej časti boli Ústavným súdom vyhlásené za protiústavné. A s hrozivou ľahkosťou sa pri zachovaní tejto úpravy môžeme kedykoľvek dočkať prijatia novej ústavy, ktorou parlament posväť prelamanie princípov právneho štátu. Ved' prečo nie. Získať 3/5 väčšinu pre novelu ústavy nie je ťažké. V čom sa líši prijatie novej ústavy? Žiaľ, procedurálne v ničom. Stačí iba vymeniť pomenovanie ústavný zákon za pojem Ústava, resp. ho o tento pojem doplniť (čo by bol z pohľadu teórie práva najsprávnejší postup).

Konštatovanie extrémne nízkej miery rigidity Ústavy SR (či jej flexibility?), je zrejme bodom na ktorom sa zhodnú zástancovia aj odporcovia⁶⁴ koncepcie nepísaného materiálneho jadra Ústavy. Ani Radoslav

⁶³ Bližšie pozri: OROSZ, L.: K problémom kompatibility ústavného systému Slovenskej republiky. *Justičná revue*, 2005, č. 3, s. 335.; BALOG, B.: Ústavné zákony v právom poriadku Slovenskej republiky. In *Justičná revue*, 2007, č. 12, s. 1582.; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava: KALLIGRAM, 2011, s. 119-128.

⁶⁴ NEUMANN, J.: Kritické reflexie materiálneho jadra ústavy. *Právny obzor*, roč. 101, 2018, č. 4, s. 368-370.

Procházka sa nevyhol irónii a hovorí „neuveriteľnej ľahkosti bytia“.⁶⁵ Žiaľ, pri pohľade na žalostne nízke kritéria spojené s procesom novelizácií Ústavy a prijímaním novej ústavy sa irónii nedá ubrániť.

Spoločenský konsenzus potrebný pre zachytenie obsahu spoločenskej zmluvy nezabezpečuje požadovaná 3/5 väčšina parlamentu, ktorou sa mení ústava.⁶⁶ A nezabezpečia ho tieto 3/5 ani pri prijímaní novej ústavy. Jediné čo môže zbrzdiť tieto ústavodárne ambície sú momenty mimoprávne, ako napr. vysoká úroveň politickej kultúry, ktorá napriek tomu, že sa nejaký postup právom nezakazuje, sa ho aj tak zdrží, pretože je to tak správne.⁶⁷ Úroveň politickej kultúry má žiaľ na Slovensku skôr klesajúcu ako stúpajúcu tendenciu. Demokratická forma vlády je na rešpektovaní týchto neformálnych pravidiel často krát závislá. Až sa tieto neformálne pravidlá nerešpektujú, demokracia sa ocitá v kríze.⁶⁸

Ako vidíme procesné požiadavky sú nedostatočné pri zmenách ústavy a o to viac je problém vypuklejší pri prijímaní novej ústavy. Pokiaľ nechceme aby novelizácie ústavy spoločnosť rozdeľovali ale spájali, je sprísnenie procesných požiadaviek nevyhnutnosťou. O to viac pri prijímaní novej ústavy, ktorá predstavuje spozitivizovanú spoločenskú zmluvu a ako taká je vyjadrením esenciálneho spoločenského konsenzu. Pokiaľ nemá ísť o „oktrojovanú“ ústavu, ktorou iba o trochu väčšia časť spoločnosti nanúti ústavu o trochu menšej časti spoločnosti, je zvýšenie uvedených požiadaviek nevyhnutnosťou. (Rozdiel medzi hornou hranicou jednoduchej väčšiny a dolnou hranicou kvalifikovanou väčšiny, 76 poslancov a 90 poslancov, predsa až taký veľký nie je.)

Naliehavo sa nám ukazuje potreba sprísnenia požiadaviek kladených na proces prijímania novej ústavy, u ktorej obsahové mantinely v podobe materiálneho jadra odpadávajú a jedinou procesnou požiadavkou sa stáva dosiahnutie 3/5 väčšiny. ***Paradoxne je totiž v SR jednoduchšie schváliť novú ústavu ako prijať ústavnú novelu. Vyhnite sa totiž kontrole ústavného súdu.***

Aby sme sa preto namiesto novelizácií ústavy nedočkali prijímania novej ústavy, možno aj tri krát do roka. Bola by to absurdná situácia? Dozaiste áno. Rovnako, ako je absurdne nízkou úroveň rigidity Ústavy Slovenskej republiky. Máme 19 novelizácií Ústavy za 27 rokov. Tri novely Ústavy za jeden jediný rok. Tieto čísla sú iba prirodzeným

⁶⁵ PROCHÁZKA, R.: *Lud a sudcovia v konštitučnej demokracii*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011, s. 123.

⁶⁶ K tomu pozri aj: PROCHÁZKA, R.: *Tamže*, s. 126.

⁶⁷ Porovnaj: CIBULKA, Ľ a kol.: *Štátoveda*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 120.

⁶⁸ Bližšie pozri napr.: LEVITSKY, S. – ZIBLATT, D.: *Jak umírá demokracie*. Praha: PROSTOR, 2018, s. 168 a n.

dôsledkom enormne nízkej miery rigidity Ústavy Slovenskej republiky, ktorá je najnižšou v celej Európskej únii.⁶⁹ **V rovine faktickej sa Ústava SR ukazuje byť skôr flexibilnou, než rigidnou ústavou.**

Čo teda bráni prijatiu novej ústavy s rovnakým obsahom ako zrušené časti priamej novely Ústavy? Procesné požiadavky? Tie sa neukazujú byť veľkým problémom. Politická kultúra? To uvidíme. Dúfam, že zdravý rozum zaváži a pocit zodpovednosti za úroveň demokracie a právneho štátu preváži nad snahou prevalcovať rozhodnutie ústavného súdu, ktoré bolo prijaté v dobrej viere v ochranu princípu deľby moci. Toho princípu právneho štátu, na ktorom stojí a padá demokratická forma vlády a ochrana základných práv a slobôd.

Záver

Článok 84 ods. 4 Ústavy SR nemôže vystupovať ako argument v prospech vyslovenia záveru o neexistencii materiálnych limitov pri prijímaní ústavných zákonov, v dôsledku neexistencie procesných rozdielov medzi pouvoir constituant a pouvoir constitué. **Skôr by mal vystupovať ako predmet vehementnej kritiky.**

Ako konštatuje ústavný súd: „*K zmene ústavy nemá dochádzať (iba) s vysvetlením, že ide o vôľu parlamentnej väčšiny... Víťazstvo v parlamentných voľbách nie je štátnym prevratom.*“ **O to viac by mali uvedené slová platiť pri procese prijímania novej ústavy.**

Na druhej strane sa znením článku 84 ods. 4 Ústavy poskytuje cenný argument aj v prospech obhajoby existencie implicitného materiálneho jadra. Pokiaľ ústava *pojmovovo rozlišuje medzi prijatím ústavy a zmenou ústavy*, k čomu dochádza práve v znení čl. 84 ods. 4, potom neexistencia procesných rozdielov nás vedie logicky k záveru, že **pojmové rozdiely medzi prijímaním ústavy a zmenou ústavy budú tvorené práve obsahovými, materiálnymi rozdielmi.**

Záver ústavného súdu, že „*Ústava prestáva byť bezmocnou voči prípadnej svojvôli parlamentnej väčšiny vybavenej deväťdesiatimi hlasmi*“⁷⁰, žiaľ neplatí. Práve týchto deväťdesiat hlasov úplne postačuje na jej nahradenie novou ústavou.

Náš článok by sme radi ukončili hlbokou myšlienkou Horsta Ehmkeho, čelného predstaviteľa nemeckej štátovedy a blízkeho

⁶⁹ Bližšie pozri: BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: Rigidné a flexibilné ústavy (Porovnávacia štúdia ústav členských štátov Európskej únie). In: *Justičná revue : časopis pre právnu prax*. Roč. 59, 2007, č. 8-9, s. 1066-1075.

⁷⁰ Nález ústavného súdu sp. zn. č. 21/2014, bod. 66.

spolupracovníka západonemeckého kancelára Williho Branta. Horst Ehmke v jednom zo svojich referátov **vehementne apeloval za spájanie poznatkov konštitucionalistiky a demokratickej morálky**.⁷¹ Jeho práce boli vždy vzorovým príkladom uvedeného postoja. Jeho dizertačná práca s názvom „*Grenzen der Verfassungsänderung*“⁷² (mohli by sme ho voľne preložiť ako „Hranice ústavných zmien“), sa jednoznačne zasadzovala za **rešpektovanie materiálnych limitov ústavných zmien**.

Dejiny sú plné paradoxov a tak ako sa v náleze sp. zn. PL. ÚS 21/2014 riešila otázka prípustnosti štátom organizovanej špionáže sudcov a ich rodinných príslušníkov, aj politická kariéra Horsta Ehmkeho nabrala zaujímavý obrat po medializácii špionážnej tzv. Guillaumovej aféry. Podstatou tejto aféry bolo odhalenie blízkeho spolupracovníka kancelára Willyho Branta ako východonemeckého agenta. Aj keď špioňáznou činnosťou nebola ohrozená bezpečnosť štátu, Willy Brandt radšej vyvodzuje politickú zodpovednosť a odstupuje. s ním odstupujú aj jeho blízky spolupracovníci vrátane Horsta Ehmkeho.

Ako vidíme dejiny, a najmä tie ústavné, sú plné paradoxov. Sme naozaj zvedaví, aké ďalšie na nás ešte v budúcnosti čakajú.

P.S.: Jednu zaujímavosť si pre nás nachystal aj štátny publikačný nástroj, Zbierka zákonov Slovenskej republiky. Napriek skutočnosti, že sa nález vyhlásil 23.2.2019, už dňa 17.3.2019 elektronická verzia Zbierky zákonov neobsahovala text Ústavy Slovenskej republiky, ktorý ústavný súd vyhlásil za rozporný s jej implicitným materiálnym jadrom. Podľa čl. 125 ods. 3 Ústavy (a znenia nálezu), sa tak malo stať až po márnom uplynutí šesťmesačnej lehoty odo dňa publikácie nálezu. Tak sa zdá, že predmetnú časť novely ústavy sprevádza protiústavnosť od samotného začiatku, až do jej konca.

Použitá literatúra

1. AHARON, B.: *Sudca v demokracii*. Bratislava: KALLIGRAM, 2016.
2. ALEXY, R.: *Pojem a platnosť práva*. Bratislava: KALLIGRAM, 2009.

⁷¹ EHMKE, H.: Prinzipien der Verfassungsinterpretation. VVDStRL 20 (1963), s. 133. In HÄBERLE, P.: Gedächtnisblatt für Horst Ehmke. In *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts*, Neue Folge, Band. 66, Tübingen: Mohr Siebeck, 2018, s. 488.

⁷² EHMKE, H.: *Grenzen der Verfassungsänderung*. Berlin 1953.

3. ANTOŠ, M.: Slávny prípad Marbury vs. Madison aktuálny i pod dvoch stoličiek. In *Jurisprudence*. Roč. XIX, 2010, č. 1.
4. BALOG, B.: *Materiálne jadro Ústavy Slovenskej republiky*. Žilina: EUROKODEX, 2014.
5. BALOG, B.: Ústavné zákony v právom poriadku Slovenskej republiky. In *Justičná Revue*, 2007, č. 12.
6. BALOG, B.: Bezpečnostné previerky sudcov. In *Ústavodarná moc verzus kontrola ústavnosti*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2018 organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou, Bratislava: Právnická fakulta UK, 2018, s. 11. (cit. 19.3.2019) dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Zborniky/Zbornik_Ustavodarna_moc_verzus_kontrola_ustavnosti.pdf.
7. BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava: KALLIGRAM, 2011.
8. BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, Marta, 2013. Zmeny ústavy - zlyháva ústavná teória Carla Schmitta? In: *Zmena práva : medzinárodná vedecká konferencia : 20. - 22. marec 2013, Tatranská Štrba*. Bratislava : SAV, s. 127-134.
9. BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: Ústavodarca verzus ústavný súd. In *20 rokov Ústavy Slovenskej republiky - I. Ústavné dni*, II. zväzok : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie : 3. - 4. október 2012, Košice. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 106-120.
10. BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: Rigidné a flexibilné ústavy (Porovnávacie štúdiá ústav členských štátov Európskej únie). In: *Justičná revue : časopis pre právnu prax*. Roč. 59, 2007, č. 8-9, s. 1066-1075.
11. BRÖSTL, A.: *Právny štát*. 1. vyd. Košice: MEDES, 1995.
12. BRÖSTL, A. – DOBROVIČOVÁ, G. – KANÁRIK, I.: *Základy štátovedy*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2004.
13. BRÖSTL, A.: *O ústavnosti ústavných zákonov*. In: *Metamorfózy práva ve strední Evropě*. Praha: Ústav státu a práva, 2008.
14. BRÖSTL, A, a kol.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Plzeň: Aleš Čeňek, 2013.
15. CIBULKA, E. a kol.: *Štátoveda*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017.
16. DRGONEC, J.: *Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Bratislava: EUROKODEX, 2010.
17. DRGONEC, J.: *Ústavné právo hmotné*. Bratislava: C.H. BECK, 2018.
18. DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky*, Bratislava: C.H. BECK, 2015.
19. EHMKE, H.: *Grenzen der Verfassungsänderung*. Berlin 1953.
20. FURET, F.: *Francouzská revoluce. Díl I. Od Turgota k Napoleonovi*. Praha: Argo, 2004.

21. GRINC, J.: Přeslum ústavních zákonů v Německu a Rakousku. In *Jurisprudence*. roč. XIX, 2010, č. 1.
22. HAULÍK, Š.: *Máme na Slovensku protiústavný Ústavný súd?* (cit. 19.2.2019) dostupné na: <https://dennikn.sk/1386933/mame-na-slovensku-protiustavny-ustavny-sud/>
23. HÄBERLE, P.: Gedächtnisblatt für Horst Ehmke. In *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts*, Neue Folge, Band. 66, Tübingen: Mohr Siebeck, 2018, s. 487 - 493.
24. HOLLÄNDER, P.: *Příběhy právních pojmů*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017.
25. HOLLÄNDER, P.: *Filipika proti redukcionizmu*. Bratislava: KALLIGRAM, 2009.
26. HOLLÄNDER, P. – PRÍBÁŇ, J.: *Právo a dobro v ústavnej demokracii*. Polemické a kritické úvahy. Praha: SLON, 2011.
27. KÁČER, M.: *Od ochrany pre hrôzami koncentračných táborov k ochrane „profesionálnej existencie“ vydierateľných sudcov*. In: ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE. 2019, č. 1, v tlači.
28. KELSEN, H.: *Allgemeine Staatslehre*. Berlin 1925.
29. KOUDELKA, Z.: *Transcendentální pramen práva*, Praha: Leges, 2018.
30. KOUDELKA, Z.: Zrušení ústavního zákona ústavním soudem. In Příbělský, P. (ed.): *Ústavné právo 20 rokov po páde komunizmu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 46-69.
31. KRIELE, M.: *Einführung in die Staatslehre*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1980.
32. ĽALÍK, T.: *Ústavný súd a parlament*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015.
33. LEVITSKY, S. – ZIBLATT, D.: *Jak umírá demokracie*. Praha: PROSTOR, 2018.
34. MIKULE, V.: Může Ústavní soud zrušit ústavní zákon? In *Jurisprudence*. Roč. XIX, 2010, č. 1.
35. NEUMANN, J.: Kritické reflexie materiálneho jadra ústavy. *Právny obzor*, roč. 101, 2018, č. 4.
36. OROSZ, L. – SVÁK, J. – Balog, B.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2012.
37. OROSZ, L.: K problémom kompatibility ústavného systému Slovenskej republiky. *Justičná revue*, 2005, č. 3.
38. PALÚŠ, I.: *Štátne právo porovnávacie*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2002.
39. PROCHÁZKA, R.: *Lud a sudcovia v konštitučnej demokracii*. Plzeň: ALE3 Čeněk, 2011.
40. RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012.
41. SCHMITT, C.: *Verfassungslehre*. 9. Auflage, Berlin 2003.
42. SLAŠŤAN, M.: Možnosti využitia nálezu PL. ÚS 27/09 v podmienkach ústavného poriadku Slovenskej republiky. In *Dny práva*

- 2009 – *Days of Law: the Conference Proceedings*, 1. edition. Brno : Masaryk University, 2009, (cit. 19.03.2019) dostupné na: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/mezin_smlouvy/Slastan_Miroslav.pdf
43. SVÁK, J. – CIBULKA, Ľ. – KLÍMA, K.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Všeobecná časť, 2. vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2009.

Judikatúra Ústavného súdu Slovenskej republiky:

- sp. zn. PL. ÚS 21/2014
- sp. zn. PL. ÚS 24/2014